

J. Klaassen

DE VERVANGINGSWAARDE, THEORIE EN TOE
PASSING IN DE JAARREKENING

Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn, 1975. 225
blz., prijs f 42,-.

door Prof. Drs. G. L. Groeneveld

De vervangingswaardetheorie is in Nederland nu ruim een halve eeuw oud. Men zou de theorie met groter nauwkeurigheid kunnen dateren op de aanvang van Limperg's colleges aan de toenmalige faculteit der handelswetenschappen, maar het duurde mede gezien het betrekkelijk geringe aantal economiestudenten in die jaren enige tijd voordat de theorie algemene bekendheid verkreeg.

Uiteraard is er in de theorie in de halve eeuw het een en ander veranderd. De grondslagen zijn dezelfde gebleven, maar er zijn uitwerkingen aan de theorie gegeven, er zijn aanwijzingen ontwikkeld voor de praktische toepassing, er hebben zich nieuwe verschijnselen en problematieken voorgedaan die onder het oog moesten worden gezien.

De theorie heeft zijn aanhangers gevonden en zijn bestrijders. Soms verkeren schrijvers met hun beschouwingen op de grens van aanhang en bestrijding, doordat zij wel van dezelfde stam uitgaan, maar spoedig afwijkende takken daaraan toevoegen. Maar ook onder de onbetwistbare aanhangers vindt men verschillen van inzicht en interpretatie. Hoe kan het ook anders. Wij zijn zeker al aan de derde generatie van docenten toe en ieder van hen is een individu met een eigen karakter en een eigen taalgebruik en denkpatroon. Dit is een heel normaal en zelfs zeer gewenst verschijnsel.

Reeds in 1926 beklaagde Ortega y Gasset zich er met betrekking tot het doctrinarisme over, dat men herhaaldelijk stuit op de weinig zeggende formule, dat de theoretici geen volkomen gelijke leer hadden maar dat zij in deze onderling verschilden, alsof, zei hij, dit niet met iedere intellectuele school het geval is en dit niet juist het belangrijkste verschil vormt tussen een groep mensen en een stel grammofoons. N.m.m. is het dan ook een bizar staaltje van wetenschapsbeoefening, indien men die verscheidenheid reeds voldoende grond acht om de onjuistheid der vervangingswaarde aan te tonen, zoals meermalen is gedaan. Ook Klaassen's conclusie, dat de vervangingswaarde niet eenduidig kan worden vastgesteld, gaat in die richting.

De verschillen in opvatting en uitwerking der vervangingswaardetheorie hebben ook voor Klaassen een probleem gevormd, toen hij er voor stond in zijn eerste hoofdstukken de grondslagen der theorie uiteen te zetten. Hij heeft als oplossing gekozen zijn

betoog op te bouwen door zoveel mogelijk opinies van een aantal schrijvers beknopt in zijn tekst op te nemen.

Elke paragraaf is daardoor geworden tot een opeenstapeling van gecondenseerd weergegeven uitspraken van uiteenlopende geesten, soms nog van een kritische noot of conclusie voorzien. De hoeveelheid arbeid die hieraan besteed moet zijn, is bewonderenswaardig, maar het resultaat is daaraan niet evenredig. Soms zijn de uitspraken dermate uit de context gelicht, dat men zich vertwijfeld afvraagt, hoe grote mannen zo iets kunnen hebben gezegd. De aanhangers van de vervangingswaardetheorie zijn daarvan niet de minste slachtoffers geworden. Mede doordat overwegend is gesteund op contraliteratuur, waartoe m.i. die van J. L. Mey moet worden gerekend, kunnen wij o.m. lezen, dat

- de theorie niet gericht is op de verklaring van de oorzaken van de hoogte van de waarde;
- de vervangingswaarde gebaseerd is op de gedachte dat de onderneming haar oorspronkelijke positie kan herstellen;
- de mogelijkheid uitgesloten is dat de bedrijfshuishouding zich op andere productieprocessen dan voorheen zou richten;
- de aanhangers der theorie aan de problemen die rijzen bij de bepaling van de vervangingswaarde weinig aandacht hebben geschonken;
- het begrip verspilling een subjectief begrip is.

De vervangingswaardetheorie is uit zulke stellingen nauwelijks herkenbaar. Hoogst merkwaardig is voorts, dat de schrijver met zijn 2e hoofdstuk, de grondslagen van de vervangingswaardetheorie waarin de gegeven uitspraken voorkomen de theorie eigenlijk beëindigd acht. De uitwerking naar kostprijsberekening en winstbepaling kan z.i. niet plaatsvinden zonder het maken van „nadere veronderstellingen”. Voor de kostprijsberekening zijn dit b.v. de verbijzondering en de keuze van de omvang van de normale bezetting. Voor de winstbepaling is het maken van een aantal aanvullende veronderstellingen noodzakelijk, die bij schr. de vorm aannemen van instandhoudingsdoeleinden. Daarmede kon de schr. weer bij een reeks auteurs te gast gaan, maar de vervangingswaardetheorie wordt daarmee heftig geweld aangedaan; ter illustratie zij vermeld dat schr.'s slotconclusie is dat de discussie over de vermogenspresentatie niet kan worden beoordeeld vanuit de vervangingswaardetheorie.

In het dan volgend hoofdstuk neemt het boek een interessante wending. Schr. deelt daarin de resultaten mee van een door hem ingesteld onderzoek naar de toepassing van de vervangingswaardetheorie, waaraan ruim dertig bedrijven deelnamen.

Vooraf gaat het gegeven, dat van 209 ondernemingen, welker aandelen ter beurze zijn genoteerd,

34 of 16% de duurzame produktiemiddelen op vervangingswaarde waardeert en dat van 204 ondernemingen een aantal van 10 of 5% de voorraden tegen vervangingswaarde opneemt. Deze percentages lijken bescheiden, maar ik kan aanbevelen de relatieve betekenis der ondernemingen, gemeten naar de beurswaarde hunner aandelen, eens in zo'n onderzoek te betrekken. Ik kan een interessant resultaat garanderen.

Bij de in de eigenlijke enquête opgenomen ondernemingen werd o.m. een onderzoek ingesteld naar de motieven voor toepassing der vervangingswaarde. Het motief is principieel het zuiverst in de gevallen, waarin men verband legt tussen kostprijsberekening en winstbepaling. Gaat het om het effect van het stelsel of de omvang van de winst, dan doen strategie en taktiek hun intrede. Min of meer gemakkelijke financiering met eigen vermogen kan evenzeer het doel zijn, soms fraaier aangeduid als streven naar continuïteitshandhaving. Andere ondernemingen vreesden de invloed van hoge afschrijvingen op de winst. Presentatie van een groot vermogen of wel van een hoge winst strijden om de voorrang. Winstnivellering in de tijd bleek eveneens een motief.

Bij het onderzoek werd niet alleen gevraagd naar de motieven voor toepassing van de vervangingswaarde, maar ook naar de motieven om dit niet te doen. Interessante vragen werden ook gesteld naar de toegepaste techniek ter bepaling van de vervangingswaarde van de grond, gebouwen, machines en installaties, naar het opvangen van de invloed der technische ontwikkeling en de frequenties van de herwaardering. Inhaalafschrijvingen werden slechts bij één van de onderzochte ondernemingen ten laste van het resultaat gebracht.

De geringe gemotiveerdheid om ook de voorraden op vervangingswaardebasis te waarderen blijkt te kunnen worden toegeschreven aan redenen als: gering belang der voorraden, voorkeur voor administratieve eenvoud of voor aansluiting op de fiscale normen. Bij de bepaling van de vervangingswaarde van voorraden ondervonden de betr. ondernemingen in het algemeen niet veel moeilijkheden. Het beginsel van de normale voorraad wordt weinig toegepast, o.a. omdat men de afwijkingen daarvan niet relevant acht.

De resultaten van deze waarneming in de keuken der vervangingswaardetoepassing zijn uiteraard hoogst interessant. Het is te hopen dat dergelijke onderzoeken ook langs institutionele weg zullen worden ingesteld. In ieder geval houdt Klaassen er een kostelijke primeur aan over. Klaassen heeft de resultaten steeds becommentarieerd, waarbij voortdurend de waarschuwend, vermanende of verbiedende de vinger tegen de vervangingswaarde wordt uitgestoken. Laten wij eens zien, welke in hoofdzaak des schr.'s conclusies zijn. Schr. meent (blz. 149) dat de uitwerking van de theorie niet consistent is met haar eigen uitgangspunten. Hij heeft bezwaar tegen de

wijze waarop winstbepaling afhankelijk wordt gesteld van het waardeoordeel van de ondernemer. Op de bepaling van de bij de ruil opgeofferde waarde kunnen correcties nodig zijn, afhankelijk van de doelstelling van de winstbepaling. Deze is te zeer gericht op één functie van het winstgegeven, de bepaling van het verteerbaar inkomen. Niet alle motieven van de onderzochte ondernemingen liggen binnen de uitgangspunten van de vervangingswaarde-theorie.

Ik zal proberen hierover kort te zijn. Er is inderdaad niet één kostprijs én niet één winstbegrip. Hun inhoud is afhankelijk van de probleemstelling. Maar de meest belangrijke, fundamentele en kritische functie van de kostprijsberekening is de bepaling van de opgeofferde waarde bij de ruil en van de winstberekening is dat de bepaling van het verteerbaar inkomen. Aan die functies moet het normbegrip verbonden worden. Overwogen kan dan worden, in hoeverre andere functies kunnen worden ingebracht.

En wie anders dan de ondernemer, of liever gezegd het leidinggevend apparaat van de onderneming zou moeten waarderen? Er is geen alternatief, noch voor de keuze van de waardeerder, noch voor zijn basis van waardering. De uitgaafprijs met zijn geprezen exactheid? Wat is de exactheid van de volkomen willekeurige afschrijvingen op aanschaffingswaarde, boekwaarde of naar annuïteiten? Wat is de exactheid van de levensduurschatting in dat systeem? Wat baat ons de eenvoud, als deze gekocht wordt met verwaarlozing - zoals in het uitgaafprijsstelsel noodzakelijk is - van niet identieke vervanging, van inhaalafschrijvingen, van gestegen waarde der werkenheden of waardedeling bij bedreiging van continuïteit? Men heeft dan ook geen moeite met subjectiviteit in de verspillingen, want zij worden helemaal niet gezien. Er zijn geen problemen met de vaststelling van de normale voorraad, want hij wordt niet toegepast. Geen problemen met de voorraadwaardering, o, ja, toch, want de marktprijs kan lager liggen dan de uitgaafprijs. Geen problemen met voorzieningen voor incurante voorraden, want daarmee moeten wij wachten totdat ze op de schroothoop liggen. Geen problemen met belastinglatenties, want we laten de ware vermogensgrootte niet zien. De instandhoudingsverwachtingen, die de vervangingswaardetheorie hardnekkig in de schoenen geschoven worden - om dan later te constateren dat zij verschillend zijn, onduidelijk en niet realiseerbaar - worden in de uitgaafprijs-theorie in het geheel niet gekoesterd. Wel is er één hanteerbaar wapen in de handen van de uitgaafprijsaanhanger, dat in het boek van Klaassen niet genoemd wordt, dat is het voorzichtigheidsbeginsel. Maar daarmee komt de zaak dan ook volledig op losse schroeven te staan.

De conclusie kan geen andere zijn, dan dat de jaarrekening op basis van de uitgaafprijs in elk essentieel opzicht tekort schiet. Ze geeft onvolledige, onware

informatie, ze is eigenlijk valsheid in geschrifte.

Klaassen eindigt zijn studie met de eisen die aan de winst- en vermogensbepaling in het kader van de jaarrekening dienen te worden gesteld, te beoordelen naar de functies die daaraan uit een oogpunt van informatie moeten worden gesteld. Dat is goed, doelmatig en modern. De vervangingswaarde komt er daarbij redelijk goed af. De complimentjes dat met waardering tegen vervangingswaarde van vaste activa en voorraden nuttige informatie kan worden verstrekt aan zowel aandeelhouders als kredietverschaffers, kunnen er af, evenals de uitspraak dat het transactieresultaat naarmate er meer wijzigingen in de prijsverhoudingen voorkomen, superieur is ten opzichte van de winst bepaald op basis van historische kosten.

Ook voor de werknemers kan volgens schr. informatie over het transactieresultaat van belang zijn. De betekenis van deze en dergelijke conclusies wordt echter telkens door Klaassen teruggenomen door te wijzen op de slechts twijfelachtige mate van waarheidsgetrouwheid die met de toepassing van de vervangingswaarde kan worden bereikt.

Toen het voorontwerp van de wet op de jaarrekening van ondernemingen verscheen, verontschul-

digde de Commissie Verdam zich voor het achterwege laten van het voorschrijven van bepaalde waarderingsmaatstaven, omdat zij onzekerheid constateerde, terug te voeren op het feit dat bedrijfseconomie en accountancy te dien aanzien weliswaar belangrijke richtlijnen aan de hand doen, doch niet één voor ieder geval pasklare oplossing kunnen bieden. Ik heb in een beschouwing van het voorontwerp in De Naamloze Vennootschap tegen die uitspraak geprotesteerd, omdat in geen enkel land die ontwikkeling in de bedrijfseconomie zo ver is voortgeschreden als bij ons en omdat het nooit de taak van de theorie kan zijn, voor ieder geval pasklare oplossingen aan de hand te doen.

De door mij gewraakte zin is in de toelichting op het wetsontwerp niet overgenomen. Klaassen echter neemt het thema weer op en maakt het tot het centrale thema van zijn boek. Verschillen van opvatting en vraagstukken van toepassing lopen in de vorm van verwijten als rode draden door zijn studie. N.m.m. is dit niet de goede benadering. De vervangingswaarde moet in theorie en praktijk positief worden benaderd. Nogmaals: er is geen keus. Onwaarheid wordt bezorgd door de exacte uitgaafprijs en niet door de benaderde vervangingswaarde.

Dr. W. H. J. Reynaerts,

HET INVESTERINGSLOON ALS INSTRUMENT VAN BEZITSVORMINGSBELEID

Uitgave H. E. Stenfert Kroese B.V., Leiden,
1975; 222 pag., f 34,50;

door Drs. F. M. Tempelaar

Met het navolgende citaat van Gustave Bombach als motto: „Die Wissenschaft kann den gerechten Lohn nicht ausrechnen”, heeft Reynaerts een studie betreffende het investeringsloon gepubliceerd waarop hij in 1975 promoveerde tot doctor in de economische wetenschappen. Met deze studie heeft de auteur zich begeven op het ook thans wordt uiterst actuele terrein van de bezitsvorming door werknemers. De hoofdpunten uit deze studie laten zich in het kort als volgt samenvatten.

Het begrip investeringsloon (IL) wordt omschreven als „een gedurende kortere of langere tijd geblokkeerde loonsverhoging welke voor bezitsvormende doeleinden moet worden aangewend” (p. 118). Als zodanig moet het duidelijk onderscheiden worden van het begrip vermogensaanwasdeling (VAD), dat wordt gedefinieerd als „een systeem waarbij aan de werknemers een rechtsaanspraak wordt toegekend op de overwinst van de onderneming” (p. 66).

Bij de aanvang van zijn betoog constateert de auteur o.m. dat de bestaande vermogensverdeling in de volkshuishouding een zeer ongelijke is, hetgeen zijns inziens noopt tot een te voeren bezitsvormingsbeleid. Wezenlijk voor een dergelijk beleid acht hij het leggen van een relatie tussen de vermeerdering van het nationale productieve vermogen en de werknemers. Als instrumenten voor bezitsvorming door werknemers worden de volgende alternatieven genoemd: (a) het (vrijwillig) sparen uit het lopende inkomen; (b) het (gedwongen) sparen uit een loonsverhoging: toekennen van een IL; (c) winstdeling of VAD. Na een uitvoerig overzicht van de vormen waarin de onder (b) en (c) genoemde instrumenten worden toegepast, c.q. in voorstellen zijn uitgewerkt in een aantal West-Europese landen, komt de auteur tot een confrontatie van VAD en IL. Mede op basis van een aantal overwegingen (inzake rechtgrond, werkingssfeer, praktische uitvoerbaarheid, ideologische en machtsaspecten, en internationale aspecten) verklaart hij zich „geneigd het investeringsloon een meer aanvaardbaar instrument van vermogenspolitiek te vinden dan het middel van de vermogensaanwasdeling” (p. 91). Uit-

drukkelijk stelt de auteur evenwel dat deze voorlopige voorkeur vervolgens getoetst dient te worden aan economische doelmatigheidscriteria.

Alvorens hiertoe over te gaan beschouwt hij, na een uitvoerige begripsbepaling, het IL eerst in het licht van een aantal aspecten, t.w. (1) de categoriale inkomensverdeling; o.m. op basis van de verdelingstheorieën van Kaldor en Pasinetti wordt - weliswaar *ceteris paribus* - het belang van een verhoging van de spaarquote voor de inkomensverdeling aangetoond; (2) de loonstrategie van de vakbeweging; waarbij de auteur o.m. aandacht besteedt aan de relevantie van het IL voor een dergelijke strategie; (3) institutionele aspecten; in dit verband toont de auteur zich er o.m. een voorstander van het IL voor alle werknemers te hanteren, het IL middels collectieve loononderhandelingen te regelen, en het beheer van de via een IL geblokkeerde middelen onder te brengen in een nationaal fonds.

Bij zijn poging het IL te beoordelen vanuit een macro-economisch gezichtspunt constateert de auteur dat bij de huidige stand van de economisch-wetenschappelijke kennis een complete analyse terzake niet zonder meer mogelijk is. Hij beperkt zich dan ook tot een „rudimentaire schets” via twee wegen. Onder de titel modelmatige analyse geeft de auteur een korte bespreking van de analyse die omstreeks 1963 door het Centraal Planbureau is gemaakt van de verwachte gevolgen van de invoering van een systeem van VAD, en besteedt vervolgens aandacht aan de conclusies van een door Schouten uitgevoerde analyse van de gevolgen van het IL met behulp van diens conjunctuur-structuur model. In de tweede plaats wordt het IL op een kwalitatieve wijze geplaatst in het verband van een aantal langere termijn tendenties in de Nederlandse volkshuishouding, o.m. inzake investeringsactiviteit, kapitaalrendement, werkgelegenheid en inflatie. In een samenvattend betoog met betrekking tot deze laatste analyse constateert de auteur dat invoering van een IL zou kunnen bijdragen aan een correctie van reeds optredende en verwachte toekomstige ongunstige ontwikkelingen.

De studie van Reynaerts valt vooral op door het uitvoerige overzicht dat erin gegeven wordt van de huidige inzichten, voorstellen en praktijken met betrekking tot de regeling van VAD en IL, alsmede door de samenvatting van de ideeën van vele auteurs op dit terrein, m.n. uit het Duitse taalgebied. Hoewel het betoog soms door veelvuldig citeren wat aan kracht inboet,

moet de studie van Reynaerts m.i. worden beschouwd als een belangrijke bron voor actuele informatie omtrent het bezitsvormingsvraagstuk. De opname van een zakenregister zou in dit verband de bruikbaarheid van het boek ten goede zijn gekomen.

In het economische „deel” van de analyse in deze studie zal de bedrijfseconoom weinig van zijn directe gading aantreffen. De „optiek” van deze analyse is voornamelijk macro-economisch van aard; de opmerkingen die gemaakt worden over het ondernemingsgedrag betreffende financieren en investeren zijn in het licht van de bedrijfseconomische theorieën hieromtrent zeer globaal. Overigens zij opgemerkt, dat de auteur ook niet pretendeert op dit terrein een uitvoerige analyse te beogen. Op dit punt kan de studie voor de bedrijfseconoom een uitnodiging vormen tot een voortgezette analyse vanuit een micro-economische optiek.

De dissertatie van Reynaerts vertoont op een aantal punten overeenkomsten met de in 1969 verschenen studie van Slooff.¹) Deze laatste auteur voert een uitvoerig pleidooi voor invoering van een systeem van VAD. De beide studies kenmerken zich m.i. door een sterke sociaal-politieke betrokkenheid van de auteurs bij het door hen onderzochte probleem. Nu is er in principe niets tegen een dergelijk engagement van de onderzoeker met zijn onderzoeksobject, mits uitdrukkelijk vermeden kan worden dat conclusies een gevolg zijn van vooringenomenheid inzake het probleem. Valt een waardering van de studie van Slooff op dit punt buiten deze bespreking, in de studie van Reynaerts valt het mij op, dat zijn keuze voor het IL niet erg overtuigend overkomt. Beperkt hij zich „halverwege” zijn betoog nog tot een voorlopige voorkeur voor het IL boven de VAD, aan het slot van zijn studie blijkt de keuze van het IL als meest geëigende instrument voor een bezitsvormingsbeleid niet meer ter discussie te staan: de auteur komt bij de macro-economische beoor-

deling niet toe aan een expliciete afweging van het IL ten opzichte van de VAD. Hoewel het door Reynaerts gesignaleerde ontbreken van een passend analytisch kader voor een macro-economische evaluatie van het IL ongetwijfeld als een ernstige belemmering moet worden gezien, vindt zijn studie (die immers, mede gelet op het doctoraat, vooral economisch gericht wil zijn) m.i. een onbevredigend einde tegen de achtergrond van de reeds bekende analyse van de macro-economische gevolgen van VAD (vergelijk de dissertatie van Slooff). Eén en ander krijgt nog een extra accent door de publicatie in 1975 - na de verschijning van de studie van Reynaerts - van de Interim-nota Inkomensbeleid van de minister van Sociale Zaken, waarin de hoofdlijnen van een voorgestelde wettelijke regeling inzake de VAD uiteengezet worden, en het IL als alternatief wordt afgewezen op o.m. economische gronden. De door Reynaerts gedane suggestie, door het C.P.B. een analyse te laten uitvoeren van de invoering van het IL op een wijze als de destijds door dit Bureau uitgevoerde analyse betreffende de VAD, verdient in dit verband zeker de aandacht - ofschoon deze suggestie, zoals gezegd, in de dissertatie een onbevredigende „oplossing” vormt.

Als samenvattende conclusie moge gelden, dat de studie van Reynaerts een grondig en helder geschreven overzicht biedt van het verschijnsel investeringsloon. Gelet op de relatie tussen de gepresenteerde economische analyse en de keuze vóór het IL, ben ik evenwel geneigd de in de aanvang geciteerde uitspraak van Bombach voor deze studie als volgt te parafraseren: „Die Wissenschaft kann den Investivlohn nicht gründen”.

¹) F. L. G. Slooff, *Vermogensaanwasdeling*, Alphen a/d Rijn, 1969.